

Kur'an Tercümesi Meselesi ve Muhammed Abdu'l-Azim ez-Zürkanî'nin Yaklaşımı

Necmettin Salih Ekiz*

Öz

Kur'an'ın Tercümesi tarih boyunca güncelliğini korumuş bir meseledir. Özellikle fıkhîta 'namazda tercüme ile kıraat' başlığı altında ele alınmıştır. İslam devletinin sınırlarının genişlemesiyle Farsça konuşan Müslümanların sayısının artması da göz önünde bulundurularak, tartışmalar daha çok 'Farsça kıraat ile namazın hükmü' etrafında şekillenmiştir.² Daha detaylı tartışmalar ise son dönemde ortaya çıkmış, bunların en şiddetlisi 20. yüzyılın başlarında Mısır'da yaşanmıştır. Bu çalışmanın amacı meselenin fikhî boyutunu derinlemesine incelemekten ziyade, Kur'an'ı tercüme faaliyetlerinin başlangıcının tarihte izini sürmek ve Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zürkanî'nin *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an* isimli eserinden yola çıkarak modern dönemde tercüme meselesinin âlimler tarafından ele alınış şeklini ortaya koymak ve Zürkanî'nin bu tartışmalardaki yerini tespit etmeye çalışmaktır. Zürkanî'nin mezkûr eserini seçmemizin nedeni, tartışmaların olarak yaşandığı bir dönem ve yerde yaşamış olması ve kendisinden önceki tartışmaları maddeler halinde sıralayıp yorumlamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tercüme, Zürkanî, Mısır

The Question of the Translation of the Qur'an and the Approach of Muhammad Abdulazim ez-Zürkanî

Abstract

Qur'an's Translation is an issue that has been kept up-to-date throughout history. Especially in the fiqh the issue has been dealt under the title of 'Praying with translation'. Considering the increase in the number of Persian-speaking Muslims with the expansion of the borders of the Islamic state, the debates mostly revolved around the prayer with Persian Language. More detailed discussions about translation have emerged in recent times, and the most severe of these discussions have occurred in Egypt in the early 20th century. Our aim in this paper is to try to determine where the beginning of the translation of the Qur'an can be taken in history rather than in-depth examination of the juridical dimension of the issue and to reveal how the translation problem was addressed by the scholars in the modern period by moving from Mohammed Abdu al-Azîm ez-Zürkanî's book called *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an* and find his places in these dicussions. The reason why we chose Zürkanî's work was because he lived in a period and place where the discussions were most intense and he had interpreted the previous discussions that occurred around him.

* Arş. Gör., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

² es-Serahsi, *el-Mebcut*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1989, I, s. 37; el-Baberti, *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*, Daru'l-Fikr, Mısır 2002, I, s. 464; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar*, Alemü'l-Kütüb, 2003, I, s. 443.

Keywords: Kur'an, Translation, Zürkani, Egypt.

Giriş

Kur'an'ın tercümesi ve Zürkânî'nin bu konudaki yerini tespiti yönelik olan çalışmamızın ilk bölümünde Kur'an'ın tercümesinin tarihte nereye kadar gidebileceğinin tespitini yapmaya ve tercümece cevaz veren alimlerin bu husustaki dayanaklarını tespit etmeye çalışacağız. İkinci bölümünde ise ez-Zürkanî'nin *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an* isimli tefsir usulü eseri örnekleminde meselenin tartışmalı boyutlarını inceledikten sonra diğer muasır eserlerle kıyaslamasını yapmaya çalışacağız. Tartışmaların arka planlarına odaklanıp, temel sâiklerin neler olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

I. İslam'ın İlk Döneminde ve Sonrasında Kur'an'ın Tercümesi

Kur'an'ın harfî/lafzî tercümesi İslam tarihinde, birkaç ayet bağlamında da olsa, Hz. Peygamber dönemine kadar götürülebilir. Bu hususta elimizde kesin deliller bulunmasa da Hz. Peygamber zamanında yaşanan birtakım hadiselerden bazı ayetlerin o dönemde tercüme edilmiş olabileceği sonucuna ulaşabilmekteyiz.

Mekke döneminde Hz. Peygamber'in böyle bir faaliyette bulunduğuna veya böyle bir şeyi emrettiğine dair elimizde herhangi bir kaynak yoktur. Ancak Habeşistan'a hicret eden Müslüman grup ile Necâşi arasında geçen diyalogda³ Ca'fer b. Ebî Talib'in Hz. İsa ve Meryem'le alakalı ayetleri Necâşi ve maiyetindekilerin Arapça bilmeme ihtimaline karşın tercüme ederek okumuş olması muhtemeldir. Nitekim İbn Kesîr, Ca'fer b. Ebi Talip'ten bahsederken şöyle demektedir; "Grubun öncüsü ve Necâşi'nin huzurunda tercümanları o idi"⁴

Medine döneminde ise kaynak açısından daha rahat konuşabiliriz. Hz. Peygamber Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra farklı ülkelerin krallarına İslam'a davet mektupları göndermiştir. Dihye el-Kelbi'yi Bizans kralı Hirakl'e, Huzeyfetu's-Sehmi'yi İran hükümdarı Kısra'ya, Amr b. Umeyye ed-Damri'yi Habeş kralı Necâşi'ye, Hatib b. Ebî Beltaa'yı da Mısır hükümdarı Mukavkis'a elçi olarak göndermiştir.⁵ Bu elçilerin götürdükleri mektuplarda Hz. Peygamber, başta besmele olmak üzere Haşr Suresi 23⁶, Ali İmran 64⁷, Yasin 70⁸, Nisa 171⁹, Tevbe 29¹⁰ ayetlerine kısmen veya tamamen yer

³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/259

⁴ Müncid Ahmed, "*İşkâlât delaliyye fî tercmeti'l-Kur'an'i'l-Kerim*" (İbn Kesir'den naklen), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul 2018

⁵ Buhari, Ahbar, 4; Hamidullah, İslam Peygamberi, Beyan Yayınları, İstanbul 2019, I, s. 373

⁶ O öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. O meliktir, kuddüstür, selamdır, mü'mindir, müheymindir.

⁷ De ki; "Ey Ehli Kitap! Bizimle sizin aranızdaki ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin. "Eğer onlar yine yüz çevirirlerse deyin ki: "Şahit olun, biz Müslümanlarız."

⁸ "Ben tüm insanlara gönderilmiş olan Allah'ın Peygamberiyim. Diri olanları uyarayım diye (gönderildim). Şüphesiz ki kâfirlere azap hak olmuştur."

⁹ "Ey Ehli Kitap! Dininizde taşkınlık yapmayın ve Allah hakkında gerçek olandan başka bir şey söylemeyin. Şüphesiz ki Meryem oğlu Mesih, sadece Allah'ın elçisi ve kelimesidir."

vermiştir. Sahabiler gittikleri ülkelerde bu mektupları, içlerindeki ayetlerle beraber ya kendileri ya da oradaki tercümanlar vasıtasıyla tercüme ederek iletmışlerdir.¹¹ Nitekim Ebu Süfyan, Hirakl ile görüştüğü zaman Hirakl'in tercüman çağırıldığı rivayetlerde zikredilmektedir.¹² Bu da Hirakl'in Arapça bilmediğini göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in elçilerinin bu ayetleri tercüme etmelerini Kur'an tercümesinin ilk nüveleri olarak sayabiliriz. Bu tercümenin harfî (lafzi) mi yoksa tefsirî (manevi) mi olduğu hususunda elimizde somut bir delil bulunmamaktadır. Ancak mektuplarda yazan ayetlerin harfi tercümesi mümkün muhkem ayetlerden olmasına bakarak, harfî olarak tercüme edilmiş oldukları tahmininde bulunabiliriz. Yine bu dönemde, Tercüme amelîyesini destekleyenlerin sıklıkla kullandığı bir delil olan Serahsî'nin rivayeti üzere, İranlı bir grup Selman-ı Farisi'den kendileri için Fatıha Suresi'ni Farsça yazmalarını istemiş, o da yazıp onlara göndermiştir.¹³ Hz. Peygamber'in Zeyd b. Sabit'e Yahudilerle muamelelerde tercümanlık yapması için İbranice ve Süryanice'yi öğrenmeyi emretmesi de burada zikredilmeye değerdir.¹⁴

Tüm bu rivayetlerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz; Hz. Peygamber henüz hayattayken ayetler, her ne kadar bir disiplin ya da kurallar bütünü içerisinde olmasa da bir şekilde tercüme edilmişlerdir. Bu çaba zamanla sistemleşerek günümüze kadar devam etmiştir. İslam Devleti sınırlarının Arap olmayan ülkelere ulaşmasına rağmen, ilk asırlarda pek fazla tercümenin olmamasının nedeni olarak ise, Arap olmayan milletlerin, intisap ettikleri dinin de dili olması hasebiyle Arapçayı içtenlikle benimseyip bu hususta kendilerini geliştirmelerini ve dolayısıyla da tercüme ihtiyacı duymamalarını söyleyebiliriz. Nitekim günümüze ulaşan Arap dili ve belagati şâheserlerinin Arap olmayan âlimler tarafından verilmiş olması dikkat çekicidir.

Eski dönemlerden itibaren, az da olsa, İslam'ı kendi diliyle anlatmaya ve öğretmeye çalışanlar olmuştur. Bu arada Kur'an da tercüme edilmiş ve onu Arap olmayanların da anlaması hedeflenmiştir. Nitekim *Acaibü'l-Hind ve's-Sind?* isimli eserde verilen bilgilerden, hicri 270'li yıllarda dahi Kur'an'ın tercüme edildiğini öğrenmekteyiz. Mehruk b. Raik adlı bir melik, Abullah b. Ömer b. Abdulaziz'den, Kur'an'ın manalarını, kendisi için tercüme ettirmesini ister. Bu önemli görev hem çok zeki hem de şiir ve edebiyatta mahir olmasından dolayı Iraklı bir âlime havale edilir. Batı'da ise en eski Kur'an tercümesi Latince olup 1143 tarihli bu tercüme Endülüs'te yapılmıştır.¹⁵

Bir yandan Müslüman mütercimler, ama daha çok gayrimüslim çevirmenler tarafından Kur'an'ı Kerim, dünyanın pek çok diline tercüme edilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla, 65 farklı dilde 1672 Kur'an tercümesi bulunmaktadır.¹⁶

¹⁰ "Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve rasülünün haram saydığına haram saymayan ve kendilerine kitap verilenlerden, hak din (olan İslam'ı) din edinmeyen kimselerle, küçülerek kendi elleriyle cizye vermeyi kabul edinceye kadar savaşın!"

¹¹ Mektupların içerikleri ve detayları için bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, Beyan Yayınları, İstanbul, s. 30.

¹² Buhari, *Kitabu Bed'i'l-Vahyi*, 1/7; Müslim, *Kitabü'n-nebiyyi ilâ Hirakl*, 5/136.

¹³ es-Serahsi, *el-mebsut*, 1/37.

¹⁴ Tirmizi, *İsti'zan*: 22, Ebu Davud, *İlim*: 22

¹⁵ Hidayet Aydar, *Kur'an'ın Tercümesi Meselesi*, Kur'an Okulu Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 92.

¹⁶ Age, s. 93; Farklı dillerde yapılan tercümelerin detaylarına bakmak için bkz. Hidayet Aydar, *DİA 'Kur'an'*, c. 26, s. 404-406.

II. Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an'da Kuran'ın Tercümesi Meselesi

Kur'an'ın tercümesi meselesi klasik tefsir usûlü eserlerinde genellikle ibadet boyutu dikkate alınarak tartışılmıştır. Tercümenin sözlük-terim anlamları ve tercüme çeşitleri gibi daha kapsamlı incelemeler ise son dönem eserlerinde görülmektedir. Bu eserlerde öncelikle tercümenin sözlük ve ıstilahî anlamı zikredilmekte, sonrasında tercüme çeşitleri sıralanarak her birinin hükmü verilmektedir. Tercüme çeşitleri hususunda yaygın olan, hatta üzerinde icmâ olduğu zikredilen görüş, harfî tercümenin caiz olmadığıdır. Tercüme çeşitlerinin hükümlerinden sonra ise, klasik ulemanın da üzerinde durmuş olduğu, tercüme ile namaz meselesini mezhep imamlarının fetvaları ışığında kısaca inceleyerek konuyu tamamlamaktadırlar.¹⁷

Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zürkanî ise muasırlarının aksine bu konuyu oldukça tafsilatlı bir biçimde ele almıştır. Muasırları arasından Zürkanî'nin bu eserini seçmemizin nedeni, girişte de belirttiğimiz üzere, konuyu işlerken sadece taksim ve tarif yapmakla yetinmeyip ayrıca tartışmalara yer vermesi ve Kur'an'ın tercüme edilmesi durumunda oluşan ya da oluşabilecek şüpheleri sıralayarak bunlara kanaatimizce ikna edici cevaplar vermiş olmasıdır. ez-Zürkanî konunun sonunda da Ezher ulemasının bu husustaki yaklaşımını değerlendirmektedir.

Geçtiğimiz yüzyılın başlarında Kur'an'ın Tercümesi etrafında tartışmalar en yoğun olarak Mısır'da gerçekleşmiştir. Mustafa el-Merağî¹⁸, Ferid Vecdi¹⁹, Reşid Rıza²⁰, Mustafa Sabri Efendi²¹, Muhammed Hüseyin Mahluf²², Muhammed Süleyman²³ gibi isimler arasında yaşanan tartışmalar büyük yankı uyandırmıştır. Mustafa el-Merağî ve Ferid Vecdi'nin öncülüğünü yaptığı kanat, Kur'an'ın hem harfî hem de tercümesinin yapılabileceğini savunmuşlar, hatta -yazılarında bizzat ifade etmeseler de- meseleyi tercüme ile ibadetin bile caiz olacağına vardırmaya çalışmışlardır. Karşıt görüşte olan Reşid Rıza ve Mustafa Sabri Efendi gibi isimler ise buna şiddetle karşı çıkmışlar ve daha da ileri giderek tercümenin hiçbir çeşidinin caiz olmadığı görüşünü savunmuşlardır. Kanaatimizce karşıt görüşte olanlar, tercümenin cevazını savunan âlimlerin konuşmalarının rahatlığından daha da rahatsız olarak tercümenin Kur'an'ın aslının yerine geçirileceği endişesiyle bu ameliyeden tümüyle menetmeye çalışmışlardır. Başarılı da olmuşlardır, nitekim Mustafa el-Merağî'nin Mısır Maarif

¹⁷ Zürkanî, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Daru İbni Hazm, Beyrut 2017, syf 399-445; Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Daru'l-Hadis, Kahire 2005, C. I, S. 25-29; Muhammed Ali es-Sabuni, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Büşra, Karaçi 2011, S. 224-226; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr fî Usulî't-Tefsîr*, Mektebetü'l-Büşra, Karaçi 2011, S. 108; Mennâü'l-Kattan, *Mebahîs fî Ulûmi'l-kur'an*, Mektebetü Vehbe, Kahire, S. 306-315; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara 2015, S. 26-31.; Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerim Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2014, S. 131-142.; Muhsin Demirci, *Tefsîr Tarihi*, İFAV, İstanbul 2015, S. 32-36.; Mehmet Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, İsam Yayınları, İstanbul 2013, S. 152-163.

¹⁸ Mustafa el-Merağî, *Bahsun fî Tercemeti'l-Kur'an'ı'l-Kerim ve Ahkamîha*, Beyrut 1981

¹⁹ Muhammed Ferid Vecdi, *el-Edilletü'l-İlmiyye alâ Cevazi Tercümeti Maâni'l-Kur'ani ila'l-Luğati'l-Ecnebiyye*, Matbaatu'l-Maâhid ed-Diniyye, Kahire 1936

²⁰ Reşid Rıza, *Tercemetü'l-Kur'an Ve Mâ Fihâ Mine'l-Mefasid*, Daru'n-neşri li'l-Camiat, 2008

²¹ Mustafa Sabri Efendi, *Mes'eletü Tercemeti'l-Kur'an*

²² Muhammed Hüseyin Mahluf, *Fi Hukmi Tercemeti'l-Kur'an*

²³ Muhammed Süleyman, *Hadesü'l-Ahdas Fi'l-İslam el-İkdam alâ Tercemeti'l-Kur'an*, Matbaatu Ceride, Kahire, 1936

Bakanlığı'na sunduğu tercüme projesi gelen tepkiler yüzünden askıya alınmış ve uzun bir süre hayata geçirilememiştir.²⁴ Bu durum, tercüme etrafında yaşanan tartışmaların olumsuz bir sonucu olarak da görülebilir. Mısır gibi o dönemin ilim merkezlerinden olan bir yerde bu proje gerçekleştirilememiş ve dolayısıyla tercüme yoluyla yapılabilecek olan tebliğ de yıllar sonrasına ertelenmek zorunda kalmıştır. Karşıt görüşte olan âlimlerin bu endişesi aslında kendi dönemlerine has bir durum değildir. Klasik dönem âlimleri de tercüme ile ibadet meselesinin fıkhi boyutunu ele alırken göz önünde bulundurdıkları mesele hep bu olmuştur. Tercümenin aslın yerini alacağı endişesi bu âlimleri sadece tercüme ile ibadetin caiz olmamasına değil, aynı zamanda tercüme faaliyetinin de caiz olmayışına götürmüştür.²⁵ Tercümenin cevazını savunanlar, karşıt görüşte olanları, amaçlarının tercümeyle aslın yerine geçirmek olmadığına ikna edebilselerdi, diğer taraf bu derece şiddetle karşı çıkmaz ve tartışmalar da bu kadar uzamazdı diyebiliriz. Zürkanî de nihayet bu tartışmaların sona erdiğini ve tercümenin yapılması için bir heyet kurulduğunu anlatmaktadır.²⁶

Mısır'daki tartışmalar aslında tarih boyunca süregelen ihtilafın müstakil eserlerde vücut bulmuş hali gibidir. Zürkani de bunun farkında olarak konu boyunca hep bu tartışmalarda öne sürülen şüphe ve sorulara cevaplar aramakta ve bunu yaparken isim ve kaynak zikretmemektedir. Ancak kullandığı argümanlar incelendiği zaman, daha önce zikrettiğimiz isimlerin eserlerinden yola çıktığı gözden kaçmamaktadır.

Müellif, konunun önemini ve taşıdığı riskleri üç açıdan ele alarak konuya giriş yapmaktadır. İlk olarak, bu konunun tarih boyunca âlimler tarafından tartışıldığını ifade etmekte ve yapılmış tercümelerin sayısını 53 dilde 120 farklı tercüme olarak vermektedir. Ancak bu rakam, müellifin vefat tarihinden (1947) önceki rakamlardır. O günden bugüne kadar daha nice tercümelerin yapıldığı malumdur. Bu kadar çok sayıda tercüme yapılmış olmasının okuyucuyu yanıltmaması için de şu uyarıda bulunur: "Kur'an'ı tercüme edenlerden bazıları açık bir şekilde İslam'a düşmanlık besleyenler olup bazıları da İslam'a sevgi besleyen fakat İslam'ı bilmeyenlerdir."²⁷ Bu uyarıdan maksadı, yapılmış olan tüm tercümelerin hatasız olmadığını vurgulamak, hatta bazılarının yapılış amacındaki kötü niyete dikkat çekmektir. Nitekim kendisi de bu tercümelerde fahiş hatalar ve kötü amaçlar bulunduğunu ve bu durum karşısında sessiz kalmayı kendisine yakıştıramadığı için bu meseleye değindiğini ifade etmektedir.

Müellif konuya tercümenin sözlük ve ıstılah anlamlarını vererek başlamaktadır. Bu şekilde yapmasının nedenini izah ederken, yukarıda da değindiğimiz üzere, yaşanan tartışmaların birçoğunun kavramların doğru anlaşılmasında ve yanlış yorumlanmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu tartışmalar incelendiği zaman aradaki ihtilafların sadece lafzî olduğunun fark edileceği kanaatinde. Dolayısıyla ona göre konuya girmeden önce tercümenin sözlük ve ıstılah anlamları detayları ile bilinmelidir.²⁸ Müellif, tercüme kavramı için dört tane sözlük anlamı tespit etmekte ve

²⁴ Halil Altuntaş, *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namaz Meselesi*, TDV Yayınları, Ankara 2005, s. 144.

²⁵ Tartışmanın Mısır boyutunun detayları için bkz. Altuntaş, H. *Kur'an'ın Tercümesi*.

²⁶ Zürkani, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Daru İbni Hazm, Beyrut 2017, s. 445

²⁷ Zürkani, *Menâhil* s. 399.

²⁸ Zürkani, *Menâhil*, s. 400.

onları şu şekilde sıralamaktadır: "1- Sözü, birisine ulaştırmak. 2- Sözü, kullanılagelen diliyle tefsir etmek, yorumlamak. 3- Bir sözü kendi dışında bir dil ile tefsir etmek. 4- Bir sözü bir dilden başka bir dile aktarmak." Bu dört anlamdan sonuncusunun aynı zamanda örfî anlam olduğunu ve diğer anlamların artık kullanılmadığını belirterek, ilerleyen bölümlerde bu anlam üzerine yoğunlaşmaktadır.²⁹ Dört anlamın her birinde de beyan anlamı olduğu için bu dördünün dışında, bünyesinde beyan bulunan her şeye de tercüme denilmesi caizdir. Müellif hem örfî hem de genel manayı birleştirerek kendinden şöyle bir tanım yapmaktadır: "Tercüme, bütün manalarına ve maksatlarına riayet ederek herhangi bir sözün manasını diğer bir dildeki bir başka sözle ifade etmektir."³⁰

Tercümenin tanımını yaptıktan sonra kısımlarına geçmekte ve İsrâ Sûresi 29. ayeti³¹ örnek vererek harfî (lafzî) ve tefsirî (manevî) tercümeyi açıklamaktadır. Bu ayet, tercüme meselesini ele alan diğer tefsir usulü eserlerinin de zikrettiği bir ayettir. Amaçları ise bu ayet üzerinden harfî tercümenin mümkün olmadığını göstermeye çalışmaktır. Müellif burada, ne bazıları gibi harfî tercümeyle bütünüyle reddetmektedir, ne de bütünüyle cevaz veren bir tavır takınmaktadır. Az önce alıntıladığımız örnekten sonra düşüncesini şöyle belirtir: "Bazıları 'harfî tercüme imkânsızdır', bazıları da 'bu iş bazı dillerde olmasa da bazılarında mümkündür' demişlerdir. Gerideki örnekte gördüğün üzere harfî tercüme zordur, tefsiri tercüme ise kolaydır. Bundan dolayı çağdaş tercümelere âlimler bu tercümeyle yöneldiler. Mütercimler ve tercüme işiyle uğraşanlar tefsirî tercümeyle harfî tercümeyle tercih ettiler." Müellif bu sözüyle her ne kadar arabulucu bir tavır sergilese de ilerleyen bölümlerde harfî tercümenin imkânsızlığından uzunca bahsedecektir. Ancak, tüm itirazlara rağmen mevcut olan tercümeleleri göz önünde bulundurarak, yine de tercüme yapılacaksa muhakkak taşınması gereken birtakım şartlara da değinmektedir.³²

Tercümenin sözlük anlamlarını verirken müellif, her anlamın bünyesinde beyan manası bulundurduğundan bahsetmişti. Tefsir kavramında da beyan anlamı olduğu için, tercüme ile tefsir kavramlarının birbirine karışmaması adına aralarındaki farkları tespit ederek konuya devam etmektedir. İki kavram arasında 4 fark vardır; 1- Tercüme, manası itibariyle müstakildir ve bizzat aslının yerine geçebilir. Tefsir ise böyle değildir. Çünkü tefsirin daima aslı ile bağlantısı vardır. 2- Tercümede istitrad (bir alakadan dolayı bir şeyi asıl yerinden başka bir yerde zikretmek) caiz değildir. Tefsirde ise caizdir. Hatta tefsir yaparken istidrad anlamın açıklığa kavuşması için gereklidir. 3- Tercümede, asıl kelimadaki tüm mana ve maksatlara riayet etme şartı vardır. Tefsirde ise böyle bir şart yoktur. Çünkü tefsir izah amacı taşır ki tamamen asıl metne bağlı kalınarak izah ise imkânsız gibidir. 4- Mütercim aktardığı bütün mana ve maksatlara gönül huzuruyla güvenme iddiasından dolayı tercüme örfü içermektedir. O, asıl sözün gösterdiği şeydir. Kaynak dilin sahibinin bu durumdan kastettiği şeydir. Tefsir ise böyle değildir.³³ Müellif tercüme ve tefsir arasındaki farklara değinmesinin bir diğer nedeni olarak Ehl-i kitabın, Tevrat ve incilin tercümelelerini zamanla asıl olarak kabul

²⁹ Zürkani, *Menâhil*, s. 401.

³⁰ Zürkani, *Menâhil*, s. 402.

³¹ "Eli sıkı olma (elin cebine girmeyecek tarzda onu boynuna bağlı kılma); büsbütün eli açık da olma..."

³² Zürkani, *Menâhil*, s. 403.

³³ Zürkani, *Menâhil*, s. 404.

etmelerini gösterip şöyle demektedir; “İnsanlar diledikleri zaman, tercümeleri asıllarının yerine koyarlar ve bu tercümelerle o asıllardan müstağni kalmaya çalışırlar. Hatta bazen asılları toptan unuturlar. Artık tercümeler onların gözünde tercüme olmaktan çıkar ve onlar (asıl) isimden tercüme lafzını atar, sanki o tercüme asılmış ya da asıl veya ona tabi olan bir eser (fer) yokmuş gibi o esere bizzat aslının ismini verirler.”³⁴ ez-Zürkani aslında bu sözleriyle klasik ulemadan beri var olan temel endişeyi dile getirmektedir. Bizzat Yahudi ve Hristiyanların yaptıklarını örnek göstererek de bu endişesini desteklemektedir; “Eğer en ufak bir şüphen varsa kitaplarını kutsal sayan bir grubun kitaplarının elimizde bulunan Arapça tercümelerini araştır! Onların bazılarında Tevrat, bazılarında da İncil ismini vermektedirler. Hâlbuki onlar ne Tevrat’tır ne de İncil! Bizzat kendi itiraflarıyla onlar sadece İbranice asıllarının Arapça tercümeleridir. Fakat onlar tercüme lafzını attılar ve onlarla genel örf de bu iki isimden tercüme lafzını attı. Bu nasıl olur? Bu ancak tercümenin, aslın yerini tutan bir olgu olduğuna dair kanaat gönüllerde yer tutup bu tercümenin, aslın bütün fonksiyonlarını yerine getirdiğine, aralarında lafzi görüntüden başka bir fark olmadığına iyice ikna olunca olur. Bunun benzerini uluslararası ve özel kanunlarla vesikaların tercümelerinden; ilmî, sanatsal ve edebî kitapların tercümelerinden bildiklerimiz hakkında da söyleyebilirsin. Bunlar çoktur, atıfta bulunup örnek vermeye de gerek yoktur.”³⁵ Görüldüğü üzere ez-Zürkani de aynı endişeye sahiptir ancak aynı şeylerin tefsir için söylenemeyeceğini, bugüne kadar kimsenin herhangi bir tefsiri asıl kelamın yerine koymadığını söyleyerek aynı endişenin tefsir için geçerli olmadığını ifade etmektedir.

Aynı endişeyi taşıyanlardan birisi olarak Muhammed Hamidullah da Kur’an’ın Arapça lafzının Müslümanların en önemli ortak noktalarından biri olduğunu ve bunun dünyanın dört bir yanındaki Müslümanları bir arada tutan, onlara birlik beraberlik hissi veren bir etken olduğunu ifade etmektedir.³⁶

Tercüme ile tefsir arasındaki farklara değindikten sonra müellif, tercüme denince akla harfî tercümenin gelmemesi uyarısında bulunur. Geride de ifade ettiği gibi tefsiri tercümenin ayakları daha sağlam yere bastığı ve daha anlaşılır olduğu için tercüme denildiği zaman bunun anlaşılması gerektiğini vurgulayarak konuyu sonlandırır.³⁷

ez-Zürkani Kur’an’ın tercümesinin mümkün olup olmadığını daha net gösterebilmek maksadıyla Kur’an’ın manalarını incelediği bir başlık açarak konuya devam etmektedir. Kur’an lafzından kastın, ‘muciz lafız’ olduğunu belirterek Kur’an’ın manalarını iki kısma ayırır. 1- Birincil/Aslı Manalar: Ne konuşanın ne muhatabın ne de konuşulan dillerin değişmesiyle değişmeyen, her seviyeden insanın ilk bakışta anladığı manalardır. 2- İkincil/Tâbi Mana: Birincil manaya tâbi olarak kelimadan anlaşılan şeydir. Birincil manaları ifade ederken tek bir yöntem yeterli iken, ikincil manaları ifade ederken yukarıda sayılan etkenlerin durumuna göre vurgular değişmektedir. “ جاد حاتم/Hâtem cömert oldu” örneği ile iki kısmı da açıklamaktadır. Birincil manayı ifade ederken sadece ‘Hatem cömert oldu’ demek yeterli iken, ikincil manayı ifade ederken ise muhatabın durumuna göre te’kid eklemeleri yapılabilmektedir. Ancak tüm bunlar yapılırken, hepsi eşit olan tek bir mana üzerine

³⁴ Zürkani, *Menâhil*, s. 404.

³⁵ Zürkani, *Menâhil*, s. 405.

³⁶ Muhammed Hamidullah, *Kur’an’ı Kerim Tarihi*, İstanbul 1993, s. 60-63.

³⁷ Zürkani, *Menâhil*, s. 406.

döner ki o da; 'Hatem'in cömert olması'dır.³⁸ Müellifin bu sözleri ve verdiği örnek ile aslında Kur'an gibi mucizevî belagat özelliklerine sahip bir metnin tercümesinin asla hakkıyla yerine getirilemeyeceğini vurgulamak istemektedir.

Daha sonra ez-Zürkani 'Kur'an'ı Kerim'in maksatları' konusuna geçmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere, örfi anlamda tercüme, asıl metnin bütün maksatlarını içermelidir. Dolayısıyla Kur'an'ın amaçlarının belirlenmesi gerekir ki yapılan tercümenin asıl metnin bütün maksatlarını içerip içermediği tespit edilebilsin. ez-Zürkani Kur'an'ın 3 temel gayesi olduğunu söylemektedir. Bunlar: 1- Tüm insanlara ve cinlere hidayet olması. 2- Hz. Peygamber'i desteklemek için bir mucize olması. 3- Bu kutsal kelamın en yüce şeklini okumak suretiyle yaratılanların Allah'a ibadet etmesi.³⁹ Sonrasında müellif, Kur'an'ın amaçlarının, çoğunlukla ikincil/tâbi anlamlar kullanılarak yerine getirildiğine dikkat çekmektedir. Çünkü asli anlamların alanı dardır, ufku sınırlıdır. İkinci anlamlar ise dalgaları birbirine çarpışan uçsuz bucaksız bir ummandır. O manalar içerisinde Allah'ın ilim ve hikmetleri, ilahi azameti ortaya çıkar. Dolayısıyla tercüme faaliyeti gerçekleştirilirken birincil anlamlardan ziyade özellikle ikincil anlamların düzgün bir şekilde diğer dile aktarılmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü Kur'an'ın maksatları bu ikincil anlamlar arasına gizlidirler.⁴⁰ Yukarıda Kur'an'ın amaçlarından birisi olarak tespit ettiği 'Kur'an'ın tilavetiyle ibadet edilmesi' meselesine de son olarak değinerek, Kur'an'ın Arapça metnini okumanın sevap olduğunu ayet ve hadislerle desteklemektedir.⁴¹ Bu meseleye özellikle değinmesinin nedeni, tercüme ile ibadetin caiz olmadığını göstermektir. Kur'an'ın amaçlarından birisi zaten lafzının tilavetiyle ibadet olunca, direkt olarak tercüme ile ibadetin caiz olmayacağı görüşü anlaşılmaktadır.

Müellif tercüme kavramıyla alakalı detaylı açıklamalardan sonra, konunun girişinde tercüme için saydığı dört anlamın hükümlerine giriş yapmaktadır. Her birinin hükümlerini ayrı ayrı başlıklar altında zikretmektedir. 'Lafızların tebliği ve Arapça dili ile tefsir' anlamında tercüme, sadece ulaştırmak/iletmek anlamında ve başka bir dil söz konusu olmadığı için doğal olarak caizdirler. Kur'an'ın tebliğini ve açıklanmasını emreden ayet ve hadisler bu hususu destekler mahiyettedirler. 'Yabancı dilde tefsiri' anlamında Kur'an tercümesi meselesinde ise ez-Zürkani daha fazla durup açıklamalar yapmaktadır: "Tefsir Allah'ın muradını beşerin gücü ölçüsünde açıklamak olduğuna göre, bu açıklamanın Arapça veya başka bir dilde yapılmış olması aynıdır. Çünkü her ikisi de insanın gücüne göredir ve insan her ikisine de ihtiyaç duyar. Ancak burada iki hususa dikkat etmek gerekir: Bunlardan birincisi, bu açıklamanın tefsir sayılabilmesi için tefsir şartlarını taşıması gerekir; ikincisi de Arapça lafzın manalarını başka bir dile mümkün merteye aktarabilmiş sayılabilmesi için tercüme şartlarını taşıması gerekir."⁴² Aslında bu kısım, tercüme taksimatı yapılırken 'Tefsirî/Manevî Tercüme' diye tarif edilen kısmın benzeridir. Müellif bununla alakalı bazı önemli konulara dikkat çekerek devam etmektedir; 1- Âlimler Kur'an-ı Kerim'in Arapça olmayan harflerle yazımını sakıncalı görmüş, haram saymışlardır. Arapça dışındaki dillerin hiçbirisi Arapça harflerin icra ettiği tüm fonksiyonları yerine getiremeyeceğinden dolayı tercüme esnasında lafızda bozukluk veya tahrif meydana gelip

³⁸ Zürkani, *Menâhil*, s. 408.

³⁹ Zürkani, *Menâhil*, s. 409.

⁴⁰ Zürkani, *Menâhil*, s. 409.

⁴¹ Zürkani, *Menâhil*, s. 412.

⁴² Zürkani, *Menâhil*, s. 413.

anlam değişme ve sapmalarına neden olabilir. Müellif bu hususta Ezher Fetva Komisyonu'nun bu yöndeki fetvasını da nakletmektedir.⁴³ Diğer bir önemli konu; Bazıları bu kısmı (Kur'an'ın başka bir dil ile tefsiri anlamında tercümesi) Kur'an'ın tefsirî tercümesi diye isimlendirmeyi teklif ettiler. İsimlendirmedeki ihtilafın önemsiz olduğunun farkında olmakla birlikte bu görüşe katılmıyoruz çünkü tercüme, mütekellimin (Allah'ın) istediği tüm mana ve maksatları tasvir etmektir. Tefsirin tercümesi ise müfessirin istediği tüm mana ve maksatları tasvir etmektir. Kur'an'ın Allah'a ait, murâd edilen manalarında asla hata olamaz. Tefsirde ise, onun müfessire ait, murâd edilen manalarında herhangi bir hata mümkündür. Dolayısıyla bu ikisi için aynı isim tesmiye edilemez. Bu tür tercüme, Kur'an'ın tefsirinin tercümesi veya şu dille yapılmış Kur'an tefsiri denilmesi gerekir. Sırf bu lügavî kullanımıyla Kur'an tercümesi demek uygun değildir. Yine Kur'an'ın manalarının tercümesi demek de caiz değildir. Çünkü tercüme ancak lafızlara izafe edilebilir. Özellikle de 'hiçbir tercüme lafızları aktaramaz, sadece manaları aktarabilir' tarzında durum değerlendirmesi yaptığımız için bu kullanım onun Kur'an'ın bizzat kendisinin tercümesi olduğu yanılığını verir.⁴⁴

Müellif yine tercümenin aslın yerini tutacağı ve yapılan tercümenin hakkıyla yerine getirilemeyeceği endişesinin bir neticesi olarak şöyle bir teklifte bulunmaktadır; "Şüpheden daha uzak, hakka daha yakın; Kur'an'ın değil, tefsirin tercümesi olduğunu daha açık ve net göstermesi için Arapça bir tefsirin tedvin edilip o tefsire bu tercümesinin ilave edilmesi güzel olur. Tercüme edilen bu tefsirin, bunun bizzat Kur'an'ın tercümesi olmadığını açıkça ifade eden, herkesçe bilinen manasıyla bizzat Kur'an tercümesinin imkânsız ve sonu gelmez bir uğraş olduğunu açıklayan bir mukaddime ile başlaması gerekir. Çünkü Kur'an'ın telifinin doğal hali ne kendi dilinde ne de bir başka dilde, onu taklit edecek bir benzerinin olmasına imkân vermez."⁴⁵

Kur'an'ın yabancı dilde tefsiri anlamında tercümesi hususundaki endişelerini dile getirip önemli noktalara değindikten sonra müellif bu çeşit tercümenin faydalarından bahsetmektedir. Bu çeşit tercümenin faydalarını açıklamaya gerek olmadığı halde böyle bir başlık açmasının nedeni olarak bazı kimselerin bu tercüme hususunda bile çekimser davrandıklarını görmesi ve akılda oluşabilecek şüpheleri gidermek olduğunu ifade etmektedir. "Yabancı dilde yapılan tefsirî tercümenin; Arapça bilmeyen Müslümanlar için Kur'an'ın güzellik ve harikaları üzerindeki perdeyi kaldırmak, bu tercüme yoluyla Kur'an'ı onlara daha kolay anlatmak, İslam düşmanlarının uydurup yalan ve iftira olarak Kur'an ve tefsirine yamadıkları şüpheleri gidermek, özellikle propagandalar üzerine kurulu bu asırda İslam'ın hakikatleri ve öğretileri hakkında yabancı gayrimüslimleri aydınlatmak, İslam'ın ve hak aşığı olan yabancı toplumların arasına sızmak için hilekâr şerli hainlerin oluşturduğu engelleri ve gizli tehlikeleri gidermek ve Kur'an'ı lafzî ve manasıyla tebliğ ederek kendimizi bir görevin vebalinden kurtarmak, sorumluluğumuzu yerine getirmek gibi faydaları vardır."⁴⁶

⁴³ Zürkani, *Menâhil*, s. 415.

⁴⁴ Zürkani, *Menâhil*, s. 416.

⁴⁵ Zürkani, *Menâhil*, s. 417.

⁴⁶ Zürkani, *Menâhil*, s. 420.

Müellif bu çeşit tercüme hususunda son olarak Zemahşeri'nin Araf Suresi'nin 158. Ayetinin⁴⁷ tefsirinde söylemiş olduğu 'mütercimler Kur'an'ı açıklamış ve anlatmış olurlar' sözüne değinerek Zemahşeri'nin bu sözden kastının harfî tercüme değil, yabancı dilde tefsiri anlamında tercüme olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir. Çünkü Kur'an'ı anlatmak ve anlamak tefsirle olur. Tercüme sadece aslı olduğu gibi tasvir etmek olup anlatmak ve açıklamak onun görevi değildir.⁴⁸

Dile dayalı tercüme çeşitlerinin sonuncusu olan 'Başka bir dile aktarılması anlamında Kur'an tercümesi' konusu ise müellifin de bahsettiği üzere, tercüme denince akla ilk gelen anlam ve örte de en yaygın olan kullanımdır. Müellif, ulemanın bu tercüme için yapmış olduğu "Kur'an'ın Arapçadan başka herhangi bir dile nakledilmesidir" tarifine ek olarak kendisi şöyle bir tarif yapmaktadır: "Kur'an'ın tercümesi, onun Arapça lafızlarının manalarını ve maksatlarını, bütün bu mana ve maksatlara dikkat edip hakkını vererek, Arapça dışındaki lafızlarla ifade etmektir."⁴⁹ Örfî tercümeyi bu şekilde tarif ettikten sonra müellif, bu çeşit tercümenin caiz olmaması konusuna giriş yapmaktadır. Önce bunun gerçekleşmesinin imkânsızlığına, sonra da şer'an da caiz olmayacağı konusunu maddeler halinde anlatmaktadır. Gerçekleşmesinin imkânsızlığını iki açıdan açıklamaktadır. Birincisi; Daha önce bahsettiğimiz Kur'an'ın üç ana maksadının (tüm insan ve cinlere hidayet olması, mucize olması ve kıraati ile ibadet edilmesi) tercüme yaparken yerine gelemeyeceğidir. bunların tercüme yaparken neden gerçekleşemeyeceğinden bahsetmişti. İkincisi ise; Kur'an'ın bu anlamdaki tercümesi, Kur'an'ın benzeri olacağı anlamına gelir ki bunun da imkânsızlığı ayetlerde Allah tarafından açıkça ifade edilmiştir.⁵⁰

Bu tercümenin şer'an imkânsız oluşunun ise sekiz açıdan ele alınabileceğini ifade etmektedir. "Birincisi; Allah açıkça ayetlerde Kur'an'ın bir benzerinin getirilemeyeceğini ifade etmiş olduğu halde yine de tercüme ile iştigal, gerçekleşmesi imkânsız olan bir şeyi istemektir ki bu da haramdır. Bu durum abesle iştigal etmek olup faydasız bir konuda vakit ve enerji kaybıdır." Müellifin ikinci olarak zikrettiği yönün aslında birincisinden bir farkı yoktur. Çünkü ikinci yön olarak zikrettiği yerde de Kur'an'ın benzerinin getirilemeyeceğinden bahsetmekte ve bu işi 'Kur'an lafızlarını değiştirme çabası' olarak yorumlamaktadır. Üçüncü yön olarak ise meşhur endişeyi yeniden dile getirmektedir. Ve "Bu tercümeyi yapmaya çalışmak, onun tercüme zannettikleri denk ve benzerleriyle yetinerek, insanlara rablerinin kitabından sapma cesareti verir" ifadelerini kullanmaktadır. Daha önce bu konuya değindiği halde burada tekrardan değinmesi, bu endişenin ne derece ön planda olduğunun ve âlimlerin zihinlerini ne derece meşgul ettiğinin bir göstergesi olsa gerektir. Hatta devamında şöyle demektedir; "Ezher Dergisi'nin bir ekinde şöyle bir haber geçmişti: 'Java'nın Müslüman yerel halkları, Fransızca tercümeyi okuyorlar, bunları çocuklarına okutuyorlar ve bu okudukları şeylerin gerçek Kur'an'ın ta kendisi olduğuna inanıyorlar...' Şimdi Allah aşkına bana söyleyin! Eğer bu harfi tercümenin caiz olduğu görüşünü kabul edersek o zaman, İslam ülkelerinin veya gayrimüslim ülkelerin her bölgesinin veya çeşitli bölgelerinin bu tarzda Kur'an'ı olmasını engelleyecek olan nedir?

⁴⁷ "De ki: Ey İnsanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim."

⁴⁸ Zürkanî, *Menâhil*, s. 422.

⁴⁹ Zürkanî, *Menâhil*, s. 424.

⁵⁰ Zürkanî, *Menâhil*, s. 425.

Artık sen insanları Allah'ın kitabından uzaklaştırmaya, onları ondan koparmaya ve onun ismi konusunda şaşkınlık yaşamalarına yol açan her şeyin haram olduğuna dair şüphe eder misin?"⁵¹

Dördüncü yön olarak değindiği konu da bir öncekiyle aynıdır. Yine Arapça lafzın zamanla unutulup kaybolacağı endişesini dile getirmektedir. Beşinci yön olarak ele aldığı mesele ise, bu tür tercümelere izin verilmesi durumunda zamanla Müslüman ülkelerde kaçınılmaz olarak büyük ihtilaflar meydana gelecek olmasıdır. Çünkü her ülke kendi dilindeki tercümeyi esas kabul edecek ve diğerlerinden üstün tutacaktır. Aslında bu da yine aynı endişenin bir sonucudur. Sonuçta insanlar tercümeyi asıl metnin yerine koydukları zaman ayrışmalar meydana gelecektir.

Müellifin altıncı sebep olarak bahsettiği konu, geride alıntı yaptığımız Muhammed Hamidullah'ın bahsettikleri ile aynıdır. O da Kur'an'ın Arapçasının ümmetin arasındaki en güçlü bağlardan birisi olmasıdır. ez-Zürkani, asrımızda bir dil savaşının gerçekleştiğine inanmaktadır. Ve ona göre bu tahripkâr savaşın önünde Arapçayı korumak, onun sağlam kalma ve yayılma araçlarını savunmak için güçlerimizi bir araya toplamamız gerekir. Bu araçların başında da Kur'an'ı Arapça olarak bırakmak, onu tercüme etmeye kalkışanları engellemek vardır.⁵²

Müellif son olarak tercüme faaliyetinin aslında Kur'an'ı manen rivayet etmek anlamında olduğunu ve Kur'an'ın manen rivayetinin de caiz olmadığını söyleyerek 'örfî tercümenin imkânsızlık yönleri' konusunu tamamlamaktadır. Bu yönlere bir bütün olarak baktığımız zaman bunlar genel olarak iki başlık altında özetlenebilir; Birincisi bu tercüme Kur'an'ın mana ve maksatlarını gereği gibi ifade edemez. İkincisi ise bu tercümenin zamanla aslın yerini alabileceği endişesidir. Bu iki endişe zaten tarihten beri âlimlerin zihinlerini meşgul eden ve tercümeyle cevaz vermemelerinin başlıca nedenleri olmuştur. ez-Zürkani de buna katılarak daha detaylı açıklamalar yaparak, zikrettiği her bir yön için varsa ayetten, yoksa sünnetten delil getirmeye çalışmaktadır.

Müellif 'tercüme ile ibadet' meselesine geçmeden önce bu tercümenin yasak oluşuna dair tercümeyle cevaz verenler tarafından yapılan altı itiraz saymakta, itirazların kime ait olduğuna değinmeden, bunlara cevaplar vermektedir. Birinci itiraz; Kur'an'ın tercümesi önemli bir tebliğ aracı olduğu için tebliğ tercümeyle bağlıdır. Bir şeyin tamam olması için mutlaka başka bir şey gerekirse o şeyi yapmak da vacip olur. ez-Zürkani bu itiraza beş açıdan cevap vermektedir. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz: Tebliğ, tercümeyle bağlı olamaz çünkü tebliğden maksat Kur'an'ın mana ve maksatlarını ulaştırmaktır. Bu da gayet tabii tefsiri tercüme ile olur. Tebliğden dolayı tercümeyle vacip de denilemez çünkü biz geride zaten bunun imkânsızlığından bahsetmiştik. Allah bizi imkânsız olan bir şeyle sorumlu tutmaz. Yine eğer tercüme vacip olsaydı bunu, Allah'ın hükümlerini en iyi bilen, Allah'a davet yolunda mahlûkatın en hızlı ve atik olanı Hz. Peygamber yapardı. Sahabe de böyle bir ameliyeye girişmemiştir. Dolayısıyla tebliğ, tercümeyle indirgenip vacip olduğu iddia edilemez.⁵³

İkinci itiraz, Hz. Peygamber'in gönderdiği mektuplardaki ayetlerin tercüme edilmiş olmasıdır. Müellif bu itirazı da kabul etmeyerek şöyle cevap vermektedir: "Bu mektuplarda ayetlerin yazılı olması, örfî tercümeyle gerekli kılmaz. Aksine bu tercüme gerekli olsa bile sadece Arapçanın dışındaki

⁵¹ Zürkani, *Menâhil*, s. 428.

⁵² Zürkani, *Menâhil*, s. 430.

⁵³ Zürkani, *Menâhil*, s. 434.

tefsirden ibaret olan tercümenin caiz olan kısmını onaylamayı gerektirir. Çünkü tefsir bir yönden de olsa bir açıklamadır. Dolayısıyla mektuplarda bulunan ayetler sadece birer iktibastan ibarettirler. Ayetlerin mektup içerisindeki hitap arasında zikredilmiş olması bunun delilidir.”⁵⁴ Müellif, gönderilen mektupların içeriklerini zikrederek, yazılan ayetlerin iktibas metodu ile mektuplara alınmış olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Hâlbuki kanaatimizce, ayetler iktibas olarak zikredilmiş olsalar da bir bütün olarak mektuplarda geçtikleri için, başlı başına yazılması veya iktibas olarak alınması arasında bir fark yoktur. Zaten mektuplar üzerinden Hz. Peygamber döneminde tercümenin başladığını savunanlar, tercümenin yazılı olarak mektupta oluşunu değil, elçi olarak gönderilen sahabilerin kralların huzurunda bu ayetleri tercüme ederek mektupları ilettiklerini öne sürmektedirler. Eğer bu şekilde yapılmamış olsa, ayetlerin mektuplarda Arapça olarak bırakılıp tercüme edilmemesi, tebliğin ruhuna aykırı bir durum olurdu. Dolayısıyla ez-Zürkanî'nin bu itirazı iktibas şeklinde açıklamasını ikna edici bulmamaktayız.

Üçüncü itiraz; ‘Tercüme ile alakalı bahsedilen mahzurların tamamı bizzat Arapça tefsirde de vardır. Oysa ümmet bu tür mahzurlardan çekinmemek için icmâ etmiştir. O halde tercümede de kesinlikle bunlardan çekinmemek gerekir. Mütercimde gerekli yetenek ve beceriler bulduktan sonra ayetlerden murâd edilen manayı Arapça lafızla ifade etmekle yabancı bir lafızla ifade etme arasında bir fark yoktur’ şeklindedir. Müellif bu itiraza da şöyle cevap vermektedir: “Şayet bunu söyleyenler bu sözlerindeki tercüme ile örfi tercümeyi kastetmiş iseler, biz o tercümeyi yasaklayacak, sakıncalı bir vebal haline getirecek olan mahzurlu yönlerini sayıp döktük. Onunla tefsir arasında erişilmez mesafe oluşturacak farkları da yazıp çizdik. Bu ister harfî ister tefsirî tercüme olsun, ister asıl dildeki isterse yabancı dildeki bir tefsir olsun fark etmez. Eğer onlar bu sözlerindeki tercüme ile yabancı bir dille tefsir anlamındaki lügavî tercümeyi kastetmiş iseler, onların bu sözleri kabule şayandır. Fakat genel evrensel örfe, bize has bu lügavî kullanım ile seslenmen doğru olmaz. Çünkü genel örf, lügavî kullanımı bilmez.”⁵⁵

Dördüncü itiraz, Kur'an'ın asli ve tali manaları hakkındadır. ‘Madem örfi tercüme ile ikincil manaları ifade edemiyoruz, bari birincil manaları tercüme edelim’ şeklindedir. Müellif bu itiraza da şöyle cevap vermektedir; “Kur'an'ın asli manalarını nakletmeye örfen Kur'an'ın tercümesi denilmez. Çünkü Kur'an lafızlarının gösterdiği mana asli ve tabii manalardan oluşmaktadır. O halde onun tercümesi birinci ve ikinci olan mana arasında fark gözetmeksizin tüm manalarını ve aynı zamanda tüm maksatlarını da nakletmektir. Daha önce geçtiği gibi bunun tamamını nakletmek imkânsızdır.”⁵⁶

Beşinci itiraz; ‘Mevcut olan Kur'an tercümeleri fahiş hatalarla doludur. En azından biz kendimiz Kur'an'ı tercüme ederek bu hataları düzeltebilir ve bu yanlış tercümeleri okuyanların nazarında Kur'an'ı Kerim'in itibarını iade edebiliriz. Bu şekilde bu sağlam dine davet ve dini yayma konusundaki vazifemizi eda etmiş oluruz’ şeklindedir. Müellifin bu itirafa cevabı şu şekildedir: “Sizin kendiniz de itiraf ettiğiniz gibi, bu kişiler Kur'an'ın güzelliğini onu tercüme ederek bozdular. Siz de aynı çaba içerisine girerseniz şüphesiz onların düştüğü duruma yakın bir duruma düşeceksiniz. Ne kadar titiz davranırsanız davranın ne kadar dikkat ederseniz edin, ilimde ne kadar zirveye çıkarsanız

⁵⁴ Zürkani, *Menâhil*, s. 425.

⁵⁵ Zürkani, *Menâhil*, s. 437.

⁵⁶ Zürkani, *Menâhil*, s. 440.

çıkın, anlayışta ne kadar üstün olursanız olun, bu rolünüzle Kur'an'ın azamet ve yüceliğine saygısızlık etmiş olacaksınız." Müellifin bu ifadeleri, Kur'an'ın harfî tercümesine ne derece şiddetle karşı çıktığının en açık göstergelerinden birisidir. Nitekim o bu ameliyeyi, ne niyetle olursa olsun veya yapan kişinin kalitesi ne derece olursa olsun, Kur'an'a karşı saygısızlık olarak addetmektedir. Ancak devamında, tefsirî tercümeyle karşı olmadığını hatta onu desteklediğini şu sözleriyle ifade etmektedir: "Eğer yabancı bir dilde onun tefsiri anlamında Kur'an'ı tercümeyle çalışacak olursanız bu başka bir durumdur. Bu konuda sizi destekleriz, size onay veririz ve gücü yeten herkesi de sizinle bu işe davet ederiz."⁵⁷

Altıncı ve son itiraz, "Selman-ı Farisi'nin İranlılar için yazmış olduğu Fatıha tercümesi vardır. Ve o bunu yazdıktan sonra Hz. Peygamber'e arz etmiştir." Müellif bu itiraza da çeşitli açılardan cevap vermektedir: "Bu rivayet kaynağı bilinmeyen ve senetsiz bir rivayettir. Böyle bir haber olsaydı her dönemde nakledilir ve mütevatir derecesinde olurdu. Yine bu haber, zayıflığının delilini kendi içinde taşımaktadır. Nitekim Selman-ı Farisi onlara Fatıha'nın hepsini değil sadece bismelenin tercümesini yazmıştır. Şayet tercüme caiz olsaydı hepsini yazardı ki bu haberi iyice araştıran kişi, bismelenin bile tamamen tercüme edilmemiş olduğunu fark edecektir. Bu haberin sahih olduğunu varsaydığımızda bile bu rivayet, tercümenin imkânsızlığına ve haram oluşuna dair var olan daha önceki kesin delillerle çelişmektedir. Kesin delille çelişen şey de yok hükmündedir."⁵⁸ ez-Zürkani'nin bu itiraza verdiği cevapların hepsi kanaatimizce ikna edici değildir. 'Böyle bir haber var olsaydı muhakkak mütevatir olarak bize ulaşırdı' ifadesi aşırıya kaçan bir yorumdur. Nitekim bize ulaşan her haber mütevatir değildir ve böyle bir zorunluluk da yoktur. Ayrıca Kur'an'ın tercümesi meselesi, Mısır tartışmalarına kadar, alimlerin gündemini çok fazla meşgul etmiş bir konu değildir. Dolayısıyla bu husustaki bir rivayetin yaygın olamaması gayet doğal bir durumdur. 'Haberin kaynağı yoktur' ifadesinden kastının ne olduğunu ise tam olarak açıklamamaktadır. Acaba kastı hadis kaynakları mıdır, yoksa genel olarak eserleri mi kastetmektedir? Çünkü bu haber Serhasi'nin *Mebsut*⁵⁹ isimli eserinde ve Nevevi'nin *el-Mecmu'*⁶⁰ adlı eserinde zikredilmektedir. Haber senetsiz olduğu ve Fatıha'nın tamamının tercüme edilememiş olduğu şeklindeki cevabı ise yerindedir. Çünkü bu durum açıkça rivayetlerde görülmektedir.

Müellifin itirazlara verdiği cevaplardan Kur'an'ın harfî tercümesine asla cevaz vermediğini anlamaktayız. Tebliğ açısından yapılan itiraza 'tebliğ için harfî tercümenin şart olmadığı bilakis tefsirî tercüme ile daha iyi ve etkili tebliğ yapılabileceği' cevabını vermekte, Hz. Peygamber'in mektuplarında yazılı olan ayetlerin tercüme edilmiş olduğu fikrine katılmamakta, 'Sadece asli anlamları tercüme edelim' teklifine de 'asli anlamların tercüme için yeterli olmadığı' şeklinde cevap vermekte, mevcut tercümelelerdeki hataları düzeltmek için yapılsa bile yine aynı hatalara düşüleceğine inanmakta ve Selman-ı Farisi ile alakalı Fatıha Suresi'nin tercümesi haberini kabul etmemektedir. ez-Zürkani'nin bu itirazları burada zikretmesi ve hepsine cevaplar vermesi yerinde olmuştur. Çünkü bu itirazlar özellikle son dönem tercüme tartışmalarında öne çıkan itirazlardır. Tercüme hususunda onun bu eserini aynı alanda yazılmış diğer muasır eserlerden ayıran nokta da zaten, geride bahsettiğimiz

⁵⁷ Zürkani, *Menâhil*, s. 441.

⁵⁸ Zürkani, *Menâhil*, s. 442.

⁵⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, I-XXX, Daru'l-ma'rife, Beyrut 2017.

⁶⁰ Nevevi, *el-Mecmu'*, Daru'l-Fikr, Beyrut, III, s.380.

üzere, bu şekilde detaylara girmesidir. Bu eserlerden bazıları ile karşılaştıracak olursak örneğin; Muhammed Ali es-Sâbûni bu konuyu sadece iki sayfada ele alıp taksim ve hükümlere değinmektedir.⁶¹ Mennaü'l-Kattan da aynı taksimatı yapıp tercüme ile ibadet meselesini ele aldıktan sonra konuyu bitirmektedir.⁶² Son dönemin alandaki meşhur eserlerinden Hüseyin ez-Zehebi de ez-Zürkani gibi detaylara girmemekte, konuyu kısa tarifler ve hükümler şeklinde ele almaktadır.⁶³ Son dönemin diğer eserleriyle de karşılaştırıldığı zaman da aynı tabloyla karşılaşılacaktır.

Müellif son olarak 'Tercüme ile ibadet' meselesini ele almaktadır. Mezhep imamları tarafından zaten detaylıca incelenmiş bir mesele olduğu için, ez-Zürkani burada fazla derine inmeden mezheplerin temel kaynaklarından nakiller yaparak özet bilgi sunmaktadır. Mezheplerin görüşlerini açıkladıktan sonra ayrıca İmam Şafii, Şatıbî ve İmam Gazalî'nin de görüşlerini zikretmekte ve Ezher'in tercüme konusundaki konumunu zikrederek tercüme meselesini sonlandırmaktadır.

"Hanefilerin bazı rivayetlerindeki ihtilaf ve problemin dışında, ister Farsça isterse başka bir dilde, ister namazda isterse namaz dışında olsun, Kur'an tercümesini okumanın yasak oluşuna dair neredeyse fıkıh bilginleri ittifak halindedirler."⁶⁴ Konuya bu cümleyle giriş yapan müellif, sonrasında sırasıyla Şafii, Maliki, Hanbeli ve Hanefi mezhebinin görüşlerini zikretmektedir. Şafii mezhebinde Nevevî, Zerkeşî ve Suyutî gibi âlimlerden, Malikî mezhebinde *el-Müdevvene'* den, Hanbelî mezhebinde *Muğnî* ve *Muhalla* isimli eserlerden nakiller yapmaktadır.⁶⁵ Hanefi mezhebini sona bırakması ise mezhep içerisindeki ihtilafın dolayısıdır. *Mecelletü'l-Ezher'* den alıntı yaparak Ebu Hanife'nin ilk fetvasından dönmüş olduğundan bahsetmekte ve daha fazla detaya girmemektedir. Sonrasında, geride getirdiği ve cevaplar verdiği itirazlara ilave olarak İmam Şafii, Şatıbî ve Gazalî'nin bazı ibarelerine değinmektedir. Bu ibarelerin tercümeyle cevaz vermediğini ifade etmekte ve birtakım açıklamalar ile bu âlimlerin sözlerini adem-i cevaz cihetinden yorumlamaktadır. En son başlık olarak Ezher ulemasından bahsetmektedir. Ezher fetva kurulundan tercümenin cevazına dair karar çıktığını ve tercüme faaliyeti için bir komisyon kurulduğunu ifade etmektedir. Kurulan bu komisyonun tercüme ve tefsir esnasında dikkat edeceği hususları maddeler halinde sıralamakta ve bir değerlendirme yazısıyla konuyu sona erdirmektedir.

Sonuç

Kur'an'ın Tercümesi meselesi klasik alimler katında fikhî tartışmalardan öteye geçmemiştir. Ebu Hanife'den nakledilen ancak sonradan da bu fetvasından vazgeçtiği ifade edilen bir rivayet haricinde fıkıh mezhepleri arasında tercüme ile ibadetin caiz olmadığına ihtilaf yoktur. İbadet dışında normal olarak tercüme edilmesi meselesi ise sonraki dönemlerde gündeme gelmiş ve sadece tefsirî tercümeyle cevaz verilmiştir. Geçtiğimiz yüzyılın başlarına gelince ise, Mısır'da bazı alimler, Merağî ve Ferid Vecdi gibi, bu konuyu tekrardan gündeme getirmişler ve tercüme kapısını sonuna kadar açmaya çalışmışlardır. Onların bu rahatlıklarını fark eden diğer bir grup ise, Reşid Rıza ve Mustafa Sabri Efendi gibi, tam aksi yönde itiraz edip tüm kapıları kapatmaya çalışmışlardır. Ancak

⁶¹ Muhammed Ali es-Sabuni, *et-Tibyan fi Ulumi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Büşra, Karaçi 2011, s. 224-226.

⁶² Mennaü'l-Kattan, *Mebahis fi Ulumi'l-kur'an*, Mektebetü Vehbe, Kahire, s. 306-315.

⁶³ Hüseyin ez-Zehebi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Daru'l-Hadis, Kahire 2005, C. I, s. 25-29.

⁶⁴ Zürkani, *Menâhil*, s. 442.

⁶⁵ Nakillerin detayları için bkz. Zürkani, *Menâhil*, s. 444.

tüm itirazlara rağmen tercüme faaliyetleri, o dönemde olmasa bile, devam etmiş ve hâlâ da devam etmektedir. Çalışmamızın başında tercümenin İslam'ın ilk dönemlerindeki örneklerine değinmemizin nedeni de aslında budur. Çünkü tercümeyle cevaz veren alimler de tarihte, hatta Hz. Peygamber'in hayatında bile, kendilerine yer bulabilmektedirler. Müellifin 1947'de vefat etmiş olmasına bakarak, tartışmaların henüz durulmuş olduğu bir ortamda Ezher gibi büyük bir ilmî kuruluşun olaya dahil olarak tercümeyle sadece cevaz vermekle kalmayıp bir de tercüme komisyonu kurmuş olması, yapılan itirazların pek de etkili olmadığı ve tercümeyle olan ihtiyacın daha çok hissedilir olduğu anlamına gelmektedir. Türkiye'de ise Cumhuriyetin ilanından hemen sonra tercüme faaliyetleri bizzat devlet eliyle başlamış, günümüze kadar birçok Türkçe Meâl çalışmaları yapılmıştır.⁶⁶ Eserinden 'Kur'an'ın Tercümesi' konusunu incelediğimiz ez-Zürkani'de bu faaliyetlerin kendi zamanında da farkındadır. Her ne kadar harfî tercümeyle cevaz vermese de, tercüme faaliyetlerini görmezlikten gelememekte ve yapılacak olan tercüme için hem kendi birtakım şartlar belirlemekte hem de Ezher Fetva Kurulu'nun belirlediği şartları zikretmektedir. Genel olarak müellifin ilgilendiği konu tefsirî tercümedir. Bunun caiz olduğunu, hatta çok da güzel bir iş olduğunu ve bu işi desteklediğini ifade etmektedir. Harfî tercüme meselesinde ise ez-Zürkani aslında bir sentez yapmaktadır. Konunun girişinde, söz konusu eserini yazmadan önce bu konunun uzunca tartışıldığını ve sonunda bu tartışmaların Ezher'in cevaz veren fetvası ile son bulduğunu söylemişti. Bu konuyu böyle detaylı olarak ele almış olmasını, kendisinin Mısırlı bir alim olmasına ve tam da Kur'an'ın tercümesi meselesinin Reşit Rıza, Mustafa Sabri Efendi, Mustafa el-Merağî ve Ferid Vecdî gibi isimler tarafından daha tartışıldığı bir dönemde bu eseri yazmış olmasına bağlayabiliriz. Tartışmaları yakından takip etme şansına sahip olmuş ve ortaya güzel bir sentez çıkarmıştır. Nitekim konuyu işlerken değindiği meseleler, sorular ve itirazlar aslında az önce saydığımız isimler tarafından uzunca tartışılmış meselelerdir. ez-Zürkani'yi incelemeye almamızın nedeni de bu tartışmaların bir parçası olduğuna inanmamızdır. Her ne kadar itirazlar ve şüpheler adı altına maddeler halinde konuları ele alıp incelerken isim vermekten kaçınsa da, bunların kimlere ait olduğu ehline malumdur. Zürkani'de bu gerçekten müstağni kalamamış ve meseledeki kendi konumu da belli ederek detaylı bir inceleme sunmuştur. Tartışmaların fikhî boyutuna diğer meselelerde yaptığı gibi detaylı olarak değinmemesini ise bu hususta temel bir ihtilafın olmaması şeklinde açıklamamız mümkündür.

Kaynakça

- Ahmad, Mounjed *"İşkâlât Delaliyye fi Tercmeti'l-Kur'an'i'l-Kerim"*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Altuntaş, Halil. *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namaz Meselesi*, TDV Yayınları, Ankara 2005
- Aydar, Hidayet, *Kur'an'ın Tercümesi Meselesi*, Kur'an Okulu Yayıncılık, İstanbul 1996
- Aydar, H. *"Kur'an"*. TDV İslam Ansiklopedisi (c. 26, s. 404-406). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Baberti, *el-İnâye Şerhu'l-Hidaye*, Daru'l-Fikr, Mısır 2002
- Buhari, Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Daru İbn Kesir, Beyrut 2002
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara 2015
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerim Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2014

⁶⁶ Türkçe mealleri detaylıca görmek için bkz. Mustafa Öztürk, *DİA Meâl*, Ek-2. 205-207.

- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*, İFAV, İstanbul 2015
- Dihlevi, Ş. Veliyyullah. *el-Fevzü'l-Kebir fi Usulî't-Tefsir*, Mektebetü'l-Büşra, Karaçi 2011
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'an'ı Kerim Tarihi*, İstanbul 1993
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019
- Hamidullah, Hz. *Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, Beyan Yayınları, İstanbul
- Hanbel, Ahmed b. *Müsned*, Daru'l-Hadis, 1995
- İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar*, Alemü'l-Kütüb, 2003
- Kâsânî, *Bedayi'u's-Sanâi*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003
- Kattan, Menna'. *Mebahis fi Ulumi'l-kur'an*, Mektebetü Vehbe, Kahire
- Mahluf, M. Hüseyin. *Fi Hukmi Tercemeti'l-Kur'an*
- Meraği, Mustafa. *Bahsun fi Tercemeti'l-Kur'an'ı'l-Kerim ve Ahkamiha*, Beyrut 1981
- Müslim, *Sahih-i Müslim*, Daru Taybe, 2006
- Nevevi, *el-Mecmu'*, Daru'l-Fikr, Beyrut
- Öztürk, Mustafa. "Meal". TDV İslam Ansiklopedisi (Ek-2. 205-207). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Paçacı, Mehmet. *Kur'an'a Giriş*, İsam Yayınları, İstanbul 2013, syf 152-163.
- Rıza, Reşid. *Tercemetü'l-Kur'an Ve Mâ Fihâ Mine'l-Mefasid*
- Sabri, Mustafa. *Mes'eletü Tercemeti'l-Kur'an*
- Sabuni, M. Ali. *et-Tibyan fi Ulumi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Büşra, Karaçi 2011
- Serahsi, *el-Mebhut*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1989
- Süleyman, Muhammed. *Hadesü'l-Ahdas Fi'l-İslam el-İkdam alâ Tercemeti'l-Kur'an*
- Vecdi, M. Ferid. *el-Edilletü'l-İlmiyye alâ Cevazi Tercümeti Maâni'l-Kur'ani ila'l-Luğati'l-Ecnebiyye*, Matbaatu'l-Maâhid ed-Diniyye, Kahire 1936
- Zehebi, Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Daru'l-Hadis, Kahire 2005
- Zürkani, Abdu'l-Azim. *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru İbni Hazm, Beyrut 2017.